

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ในวิถีการดำเนินชีวิต มนุษย์มักจะต้องเผชิญกับปัญหาต่าง ๆ เช่น ภัยจากธรรมชาติ โรคภัยไข้เจ็บ ความยากลำบากในการทำมาหากิน และการถูกคุกคามจากมนุษย์ด้วยกัน มนุษย์เองก็มีข้อจำกัด ในหลายๆเรื่อง ไม่สามารถแก้ปัญหาได้โดยลำพัง มนุษย์จึงรวมตัวกันเพื่อช่วยเหลือพึ่งพาอาศัยกัน เช่น เครือญาติ กลุ่มเพื่อนบ้าน กลุ่มอาชีพ เป็นต้น กลุ่มต่าง ๆ เหล่านี้ จะมีการติดต่อสื่อสารกันทำให้เกิดเป็นเครือข่ายทางสังคมขึ้น ชชาติชาย ณ เชียงใหม่ (2526, หน้า 57) กล่าวว่าเครือข่ายทางสังคมของบุคคลหนึ่งจะประกอบขึ้นด้วยความสัมพันธ์ทั้งหมดที่บุคคลนั้นมีอยู่ในสังคม นับตั้งแต่ความสัมพันธ์ในครอบครัวระหว่างญาติพี่น้อง เพื่อนร่วมงาน เพื่อนบ้าน และผู้อาวุโส

การรวมกลุ่มของมนุษย์ในการทำกิจกรรมต่าง ๆ มีการพัฒนาขึ้นไปเรื่อย ๆ ขึ้นอยู่กับแรงกดดันและความซับซ้อนของปัญหาที่มีผลกระทบต่อการดำรงชีวิต จากกลุ่มธรรมชาติอาจไปเป็นกลุ่ม/องค์กรชุมชน ที่มีกฎระเบียบและวิธีการดำเนินงานที่ชัดเจน และมีการติดต่อเชื่อมโยงกับบุคคลภายนอก เช่น นักพัฒนา องค์กรเอกชน และรัฐ เพื่อขอรับการสนับสนุนในสิ่งที่กลุ่มยังขาดแคลน เพื่อให้การแก้ปัญหาของชุมชนได้สนองตอบต่อความมุ่งหวังของสมาชิกในชุมชน

กาญจนา แก้วเทพ (2538, หน้า 69-71) กล่าวว่า ตามปกติเวลาที่เกิดวิกฤตการณ์ชาวบ้านก็จะมารวมตัวกันเป็นกลุ่มเฉพาะกิจ เพื่อแก้ปัญหาเฉพาะหน้าอยู่แล้ว แต่เนื่องจากสภาพการดำรงชีวิตของชาวชนบทที่ต้องอาศัยธรรมชาติ ซึ่งมีความไม่แน่นอน การต้องเผชิญกับวิกฤตการณ์ จึงดูเหมือนจะเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นอย่างประจักษ์มาเสมอ ด้วยเหตุนี้ทุกชุมชนที่ต้องการเอาชีวิตรอด จึงต้องมีมาตรการป้องกัน เมื่อเกิดวิกฤตการณ์ จะมีใครบ้าง ที่เราสามารถไปหาและพร้อมที่จะให้ความช่วยเหลือแก่เราได้ และชุมชนที่เป็นเครือข่ายนี้จะต้องเป็นความสัมพันธ์แบบพึ่งพาอาศัยกัน ซึ่งชาวบ้านได้สร้างผลึกของความ

คิดที่เกี่ยวกับการสร้างเครือข่ายเอาไว้ว่า คนเราเมื่อมีข้าวกินแล้วต้องมีเพื่อน พริกอยู่บ้าน เนื้อเกลืออยู่บ้านได้ ตะไคร้อยู่บ้านเพื่อน น้ำพริกเรือ เลือเฟิงป่า เพื่อนหรือเลี้ยวเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งในชีวิต เพื่อนกินหาง่าย เพื่อนตายหายาก ๆ ส่วนในภาคปฏิบัตินั้น ก็ได้มีการสร้างธรรมเนียมประเพณี พิธีกรรมหลายอย่างเพื่อเป็นเงื่อนไขให้เกิดโอกาสที่จะได้พบปะกัน รู้จักหน้าค่าตากัน รู้ทุกข์รู้สุขกัน ได้รู้ข่าวคราวของกันและกัน รวมทั้งสืบทอดคนรุ่นใหม่ให้ดำรงรักษาเครือข่ายดังกล่าวเอาไว้ด้วย

พิมพัลย์ ปรีดาสวัสดิ์ (อ้างในชัยณรงค์ พุกษากร, 2540, หน้า1) กล่าวถึงพฤติกรรมที่ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ทางสังคม ได้แก่การไปมาหาสู่เยี่ยมเยียนกัน การปรึกษาหารือกัน และการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เป็นต้น พื้นฐานของความสัมพันธ์ทางสังคมที่สำคัญ คือ การติดต่อสื่อสารระหว่างบุคคลกับบุคคลอื่นๆ อย่างไรก็ตามการติดต่อสื่อสารอย่างเดียวยังไม่เพียงพอที่จะเรียกว่าเป็นเครือข่ายสังคมได้ จำเป็นต้องมีองค์ประกอบอื่นๆ ด้วย เช่น การมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลหรือกลุ่มบุคคล จนกลายเป็นการขยายเครือข่ายทั้งในระดับ แนวนอนคือจากกลุ่มหนึ่งไปยังกลุ่มอื่นๆ จากหมู่บ้านหนึ่งไปสู่อีกหมู่บ้านหนึ่ง และในระดับแนวตั้งได้แก่การประสานสัมพันธ์กับภายนอก เช่น หน่วยงานราชการ องค์กรพัฒนา เอกชน นักวิชาการ สื่อสารมวลชน เป็นต้น จนเกิดเป็นเครือข่ายสังคมที่กว้างขวางขึ้น

ปัจจุบันประเทศไทยได้ประสบปัญหา กับ สภาวะวิกฤตเศรษฐกิจทางด้านการเงิน มีความอ่อนแอของ โครงสร้างทางสังคมและเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นปัญหาสืบเนื่องมาจากการพัฒนาในส่วนของชุมชน นักวิชาการหลายท่าน มีความเห็นว่าการแก้ปัญหาของชุมชนควรจะต้องย้อนกลับ ไปพิจารณาถึงพื้นฐานเดิมที่มีอยู่ในสังคมไทยนั่นคือการมีเศรษฐกิจแบบพออยู่พอกิน และการรวมตัวกันเพื่อทำการผลิต และการจำหน่าย ที่จะทำให้ชุมชนอยู่ได้ รวมถึงการรวมตัวกันเพื่อพัฒนาชุมชนในด้านอื่นๆ ในลักษณะที่ยั่งยืน

ดังนั้นองค์กรชุมชนจึงเป็นหัวใจสำคัญในการขับเคลื่อนการพัฒนาท้องถิ่นในทุกๆ ด้านและความเป็นจริงแล้ว ในชุมชนมีการจัดตั้งกลุ่ม/องค์กรชุมชนต่างๆ อย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการมานานแล้ว มีจำนวนหลายกลุ่ม/องค์กรชุมชน ที่ตั้งขึ้นมาแล้วเลิกไป แต่ก็ยังมีหลายๆ กลุ่ม/องค์กรชุมชน ที่ยังคงอยู่และพัฒนาก้าวหน้าอย่างต่อเนื่อง สามารถที่จะแก้ไขปัญหาให้แก่สมาชิกและชุมชนได้

จากที่ได้กล่าวมาแล้ว ทำให้ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะศึกษากลุ่ม/องค์กรของชุมชนที่สามารถดำรงอยู่ได้และมีการพัฒนาเติบโต เป็นกลไกและเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการทำให้เศรษฐกิจและชุมชนเข้มแข็ง โดยผู้วิจัยอยากทราบว่า เครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคม ของกลุ่ม/องค์กรชุมชนส่งผลต่อการคงอยู่ขององค์กรชุมชนได้อย่างไร

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมในชุมชนภาคเหนือ
2. เพื่อศึกษาเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีผลต่อการคงอยู่ของกลุ่ม/องค์กรชุมชน

ประโยชน์ที่ได้รับ

1. ทำให้ทราบและมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับชุมชน ที่มีรูปแบบและเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมต่างๆ
2. ใช้เป็นแนวทางในการสนับสนุนส่งเสริมการพัฒนาชุมชนโดยการจัดตั้งกลุ่ม/องค์กรชุมชนให้เข้มแข็งและยั่งยืน

ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้จำกัดขอบเขตการวิจัยไว้ดังนี้

ขอบเขตด้านพื้นที่

พื้นที่ศึกษาเป็นชุมชนในชนบทภาคเหนือ คือ บ้านดอนแก้ว หมู่ที่ 3 และหมู่ที่ 4 ตำบลดอนแก้ว อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งมีเหตุผลในการคัดเลือกพื้นที่ในการทำวิจัยครั้งนี้ คือ

1. เป็นหมู่บ้านที่ปรากฏการณ์ ตามประเด็นที่ผู้ศึกษาวิจัยมุ่งจะศึกษา ค่อนข้างเด่นชัด ซึ่งในหมู่บ้านนี้ยังมีวัฒนธรรมชุมชนที่แสดงถึงวิถีชีวิต รูปแบบการทำมาหากินและความสัมพันธ์ภายในชุมชนที่สืบทอดต่อกันมาช้านาน
2. เป็นหมู่บ้านที่มีความเป็นชุมชน มีระบบความเชื่อ ระบบคุณค่าในการพึ่งตนเอง มีน้ำใจเอื้ออาทรต่อกันช่วยเหลือกัน และร่วมกันคิดแก้ไขโดยการจัดตั้งองค์กรชุมชน

3. สภาพของชุมชนมีการคมนาคมติดต่อกับภายนอกได้สะดวก ได้รับการติดต่อประสานงานจากภายนอก และข่าวสารข้อมูลต่างๆ มีหลายทิศทาง ซึ่งมีผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงทางด้าน นิเวศน์ สังคมวัฒนธรรม และเศรษฐกิจ

ขอบเขตด้านเนื้อหา

1. บริบทของชุมชน

1.1 ลักษณะทางกายภาพ

- ลักษณะที่ตั้งภูมิประเทศ
- ลักษณะการตั้งบ้านเรือน, การคมนาคม
- การติดต่อกับชุมชน และสังคมภายนอก

1.2 โครงสร้างทางเศรษฐกิจ และสังคม

- ครอบครัวและเครือญาติ
- เศรษฐกิจ
- ศาสนาและความเชื่อ
- กลุ่มสังคม และสถาบันภายในชุมชนต่างๆ เช่น โรงเรียน วัด องค์

การบริหารส่วนตำบล

1.3 พัฒนาการขององค์กรชุมชน ได้แก่ กลุ่มปลูกผักบ้านดอนแก้ว

และกลุ่มเครือข่ายงานพัฒนาเพื่อส่งเสริมกลุ่มออมทรัพย์และอาชีพ

2. เครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมในชุมชน ซึ่งเป็นกลุ่มความสัมพันธ์แบบ
แนวนอน และแนวตั้ง ได้แก่

- ความสัมพันธ์แบบเครือญาติ
- ความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนบ้านในหมู่บ้านเดียวกัน และหมู่บ้านใกล้เคียง
- ความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำและบริวารภายในองค์กรชุมชน
- ความสัมพันธ์ระหว่างผู้อุปถัมภ์และผู้ได้รับการอุปถัมภ์
- ความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรชุมชนและสถาบันต่างๆภายในชุมชนเดียวกัน
- ความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรชุมชนกับองค์กรภายนอก เช่น รัฐ

เอกชน และกลุ่ม/องค์กรอื่นๆ

3. ผลของเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีผลต่อการคงอยู่ของ
องค์กรชุมชน

นิยามศัพท์เฉพาะ

เครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคม หมายถึง กลุ่มของความสัมพันธ์ที่บุคคลมีต่อกันโดยคุณลักษณะของความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นสามารถนำมาใช้อธิบายพฤติกรรมของบุคคลและกลุ่มบุคคล พฤติกรรมของบุคคลเหล่านี้มีผลต่อประสิทธิภาพการดำเนินงานและมีส่วนช่วยสนับสนุนต่อการคงอยู่ขององค์กรชุมชนทั้งทางตรงและทางอ้อม

องค์กรชุมชน หมายถึง การรวมตัวของชาวบ้านในชุมชนเดียวกัน ที่มีรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมต่างๆ มีปฏิสัมพันธ์ มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และมีจุดมุ่งหมายหรือวัตถุประสงค์อย่างเดียวกัน โดยสมาชิกเป็นผู้กำหนดวิธีการดำเนินงาน มีกิจกรรม ใช้องค์กรและระเบียบร่วมกัน เช่น กลุ่มปลูกผักบ้านดอนแก้ว และกลุ่มเครือข่ายงานพัฒนาเพื่อส่งเสริมกลุ่มออมทรัพย์และอาชีพ

การคงอยู่ขององค์กรชุมชน หมายถึง สภาพขององค์กรชุมชนแบบเป็นทางการที่ตั้งขึ้นมาแล้ว ยังดำเนินงานต่อเนื่อง มีเครื่องบ่งชี้ถึงความเข้มแข็งขององค์กรชุมชน เช่น มีการเติบโตเพิ่มขึ้นทั้งด้านปริมาณ และคุณภาพของกิจกรรม สมาชิก ทุนดำเนินงาน เป็นต้น